

engineers-pedagogues]. *Youth & market*. No. 2(49). pp. 35–42. [in Ukrainian].

2. Zhyliayeva, Yu. M. (2012). *Zastosuvannya metodu proektiv u profesiino-pedahohichnyi pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv inozemnykh mov* [Application of the project method in the professional and pedagogical training of future teachers of foreign languages]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Zhytomyr, 22 p. [in Ukrainian].

3. Liubchak, N. M. (2014). *Proektni tekhnologii: sutnist ta osoblyvosti vykorystannia u navchalnomu protsesi* [Project technologies: essence and features of use in the educational process]. *Bulletin of the Chernihiv National University*, Vol. 122, pp. 144–150. [in Ukrainian].

4. Myroshnychenko, V. O. (2010). *Metodyka zastosuvannya proektnoi tekhnologii u protsesi navchannia istorii v 10-mu klasi* [Methods of using project technology in the process of teaching history in the tenth form]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv, 19 p. [in Ukrainian].

5. Romanyshyna, O. Ya. (2016). *Teoretychni i metodychni osnovy formuvannia profesiinoi identychnosti maibutnikh uchyteliv zasobamy informatsiinykh tekhnologii* [Theoretical and methodological foundations of the formation of the professional identity of future teachers by means of information technologies]. *Candidate's thesis*. Ternopil, 489 p. [in Ukrainian].

6. Stepaniuk, K. I. (2013). *Formuvannia doslidnytskykh umin maibutnikh uchyteliv pochatkovoї shkoly u protsesi proektnoi diialnosti* [Formation of research skills of future primary school teachers in the process of project activities] : *Extended abstract of candidate's thesis*. Berdiansk, 23 p. [in Ukrainian].

7. Tamarkina, O. L. (2011). *Dydaktychni umovy rozvytku samostiinosti studentiv vyshchoho navchalnoho*

zakladu [Didactic conditions of development of self independence of the students of higher educational establishment]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kryvyi Rih, 32 p. [in Ukrainian].

8. Ustyenko, O. M. (2016). *Typolohiia proektiv u navchanni inozemnykh mov* [Typology of projects in teaching foreign languages]. *Young scientist*. No. 2(29). pp. 347–352. [in Ukrainian].

9. Tsiatsi, Li (2018). *Metodyka formuvannia khudozhno-proektnykh umin maibutnikh uchyteliv muzyky v protsesi vyvchennia fakhovykh dystsyplin* [The method of forming artistic and design skills of future music teachers in the process of studying professional disciplines]. *Candidate's thesis*. Odesa, 244 p. [in Ukrainian].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЗАДОРЖНА Ірина Павлівна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри англійської філології та методики навчання англійської мови Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Наукові інтереси: методика викладання англійської мови у вищій школі.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

ZADOROZHNA Iryna Pavlivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of English Philology and Methods of Teaching English of the Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University.

Scientific interests: methodology of teaching English in higher education.

Стаття надійшла до редакції 21.08.2022 р.

УДК 373.2.(091)(477)

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-205-35-39

КОСТЕНКО Лариса Давидівна –

доктор педагогічних наук, доцент,
старший викладач кафедри педагогіки та спеціальної освіти

Центральноукраїнського державного педагогічного

університету імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2930-7404>

e-mail: shkoda44@ukr.net

ДІЯЛЬНІСТЬ МАЛОЇ АКАДЕМІЇ НАУК У 1991–2014 РР.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Серед соціальних інститутів виховання й розвитку підростаючих поколінь особлива роль належить позашкільній освіті, яка завжди відігравала важливу роль у системі освіти учнівської молоді і значною мірою сприяла формуванню її ціннісних, моральних та професійних орієнтацій. Потреба у підвищенні рівня морального, культурного, духовного, фізичного розвитку дітей та юнацтва висуває нові виклики перед позашкільною освітою, покликаною організувати їхнє змістовне дозвілля та сприяти

всєбічному гармонійному розвитку особистості.

Значний потенціал для розв'язання означених проблем має досвід позашкільної освіти попередніх років, що є цінним джерелом для пошуку нових підходів до вдосконалення освітнього процесу в закладах позашкільної освіти. Об'єктивний історико-педагогічний аналіз теорії і практики розвитку позашкільної освіти України, творче використання педагогічних ідей минулого з урахуванням сучасних вимог і можливостей держави, дають

змогу якісно оновити й удосконалити зміст позашкільної освіти України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми організації вільного часу дітей та підлітків, їх дозвілля порушено в дослідженнях М. Арнарського, Л. Балясної, Н. Басова, В. Білоконь, В. Бочелюк, В. Бугрій, Р. Науменко, Н. Харінко, Т. Черніговець та ін.

Певні аспекти історії теорії й практики позашкільної освіти розкриваються у публікаціях Б. Балахтар, В. Береки, С. Букреєвої, О. Глух, В. Клімчук, Ю. Косило, Г. Німич, І. Пархоменко, Т. Цвірової, О. Цокур, А. Шепілової та ін.

Вагомий внесок у розробку теоретичної бази позашкільної виховної роботи внесли наукові праці О. Биковської, Б. Кобзаря, В. Кременя, Р. Науменко, Р. Охрімчук, О. Плахотнік, Т. Суценко, Т. Цвірової та інших.

Мета статті – на основі історико-педагогічного аналізу розкрити форми роботи Малої академії наук в історичний період 1991–2014 рр.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проголошення Верховною Радою Української Радянської Соціалістичної Республіки Декларації про державний суверенітет України, відмова від централізованої регламентації відкрила широкий простір для творчих пошуків форм та методів організації позашкільної освіти. Саме 1991–2014 рр. характеризуються оновленням форм організації позашкільної освіти. Причиною такого явища стає зменшення фінансування позашкільних закладів, децентралізація та дезорієнтація системи позашкільної освіти загалом. У цей час постала проблема збереження та використання тих організаційних форм та методів, які склалися історично. Саме взаємопоєднання інновацій та традицій вважаємо фундаментом для подальшого розвитку позашкільної освіти.

Для організації позашкільної освіти у 1991–2014 рр., поряд з новими формами використовувалися й традиційні, така як: вікторини, виставки, творчі звіти, змагання, конкурси, олімпіади, спартакіади, екскурсії, подорожі, походи, експедиції, польові практики, свята, вечори, фестивалі, карнавали, вогнища, покази досягнень музичного, театрального, естрадного та інших видів мистецтв, зльоти тощо.

Найпоширенішими залишилися змагання. Основною метою такої форми організації позашкільної освіти було представлення пізнавальних, творчих, спортивних, туристичних, технічних та інших досягнень дітей та підлітків, визначення найсильніших учнів і команд. Використовувалися масові й індивідуальні змагання: змагання юних

авіамоделістів, судномоделістів, ракетомоделістів, автомоделістів, юних конструкторів, юних туристів, із спортивного орієнтування, скелелазіння, спелеології, археології тощо.

У 1991–2014 рр. ефективно використовуються олімпіади (проводились з навчальних предметів та художньої самодіяльності) та спартакіади (проводилися з багатьох видів спорту та поділялися на внутрішкільні, районні, міські, обласні, всеукраїнські, міжнародні).

Ще однією ефективною формою організації позашкільної освіти були конкурси, участь у яких допомагала учням перевірити свої сили, здібності, оцінити свої можливості, тим самим сприяли вибору життєвого шляху, виховували волю, витримку, характер.

У позашкільній освіті застосовуються такі форми роботи, як свята, вечори, фестивалі, карнавали, покази досягнень музичного, театрального, естрадного та інших видів мистецтв. Залежно від мети ці організаційні форми були розважальними чи навчальними. Завданням таких форм організації позашкільної роботи було: культурне й цікаве дозвілля, емоційний вплив на його учасників, пробудження талантів, розширення кругозору, сприяння емоційному, фізичному та інтелектуальному розвитку, вмінню приймати рішення, формуванню соціальної компетентності.

Важливими формами організації позашкільної освіти були походи, експедиції. Традиційною формою організації позашкільної освіти залишалися виставки, на яких відбувалася демонстрація експонатів, виготовлених учнями, ознайомлення широкого загалу зі змістом позашкільної освіти.

Освітньою системою, яка використовувала нові форми організації позашкільної освіти стає Мала академія наук. 1 лютого 1994 р. наказом Міністра освіти України було затверджено Положення про Малу академію наук України та її координаційно-методичну раду [1, с. 45].

У системі Малої академії наук щорічно до наукової роботи залучалися близько 100 тис. старшокласників, з яких понад 30% – учні сільських шкіл [3, с. 51].

Актуальним стає збільшення кількості напрямів наукових досліджень з нанотехнології та наноінженерії, мехатроніки та робототехніки, штучного інтелекту, космічних досліджень, екологічно безпечних технологій енергозбереження та альтернативної енергетики, біоінформатики, селекції та генетики, психофізіології, соціології та ін. [4; 5; 8].

Актуальною стає організація роботи 40 секцій наукових відділень МАН: історико-географічного, науково-технічного,

обчислювальної техніки та програмування, філології та мистецтвознавства, фізико-математичного та економічного, хіміко-біологічного тощо. Їх діяльність спрямовувалася на пошук та підтримку талановитої молоді, її професійної орієнтації та залучення до наукової роботи [1; 6: 9].

У територіальних відділеннях МАН організовувалася робота наступних наукових секцій: Дніпропетровському, Харківському – із журналістики; Дніпропетровському і Київському – із соціології; Дніпропетровському, Запорізькому, Тернопільському та Київському – з екологічної хімії; Івано-Франківському – з основ дослідницької діяльності; Чернівецькому – з румунської мови; Запорізькому – з генетики, селекції, дендрології, ентомології, гідрології; Київському – з сходознавства, теорії перекладу, всевітньої історії, валеології, мікробіології, молекулярної біології та генетики, алгебри, геометрії, гідроекології [3; 4; 8].

У секціях хіміко-біологічного відділення на 2000 р. навчалися 24% від усіх членів МАН, філологічного – 22%, фізико-математичного – 21%, історико-географічного – 19%, у подальшому спостерігалось зростання чисельності дітей та молоді як за науковими відділеннями, так і в МАН у цілому. Наприклад, у порівнянні з 2005 р. кількість учнів Малої академії наук зросла у 2006 р. на 9,5 %, у 2007 р. – на 19,4 % [8, с. 41].

Для роботи з дітьми та молоддю залучалися більше 5 000 педагогічних та науково-педагогічних працівників (16% – педагоги позашкільних закладів освіти, 55% – вчителі загальноосвітніх закладів, 29% – викладачі вищих закладів освіти [9, с. 306].

Для підвищення результативності діяльності територіальних відділень Малої академії наук, у ході залучення до науково-дослідницької роботи дітей та молоді з сільської місцевості, запроваджувалася система лекторіїв та спецкурсів у районних філіях та наукових товариствах.

Для координації діяльності територіальних відділень Малої академії наук України створюється Національний центр «Мала академія наук України», який спрямовував свою діяльність на реалізацію державної політики щодо роботи з обдарованою молоддю, забезпечення доступності, якості та ефективності освіти, збереження традицій позашкільної освіти.

Основними формами роботи Малої академії наук учнівської молоді, стають:

1. Освітні проекти Малої академії наук України, що спрямовувалися на розвиток інтелектуальних і творчих здібностей особистості.

2. Проведення масових заходів із обдарованою молоддю, на яких члени Малої академії наук України представляють результати своїх досліджень на наукових конференціях, колоквиумах, семінарах, презентаціях. Молоді науковці стають учасниками обласних, всеукраїнських, міжнародних інтелектуальних конкурсів, турнірів олімпіад, показуючи високий рівень підготовки та свої творчі здібності.

3. Співпраця з освітніми закладами, науковими установами, громадськими організаціями всеукраїнського та міжнародного рівня.

Пошук та підтримка обдарованих учнів здійснюється за такими організаційними формами:

1. Державне фінансування проведення районних, міських, обласних конкурсів, фестивалів, виставок, олімпіад, турнірів з різних напрямів інтелектуальної, художньої, еколого-природничої, науково-технічної творчості учнів. У таких заходах беруть участь члени Малої академії наук, їх наукові керівники, вчені, державні діячі, що у свою чергу сприяє створенню суспільної, державної підтримки їх учасників [4; 5; 6].

2. Державне фінансування щорічного Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт (районний етап, міський, обласний, Всеукраїнський). За результатами такого конкурсу до 400 учасників стають призерами, а понад 100 найкращих дослідників – членів Малої академії наук України отримують державну стипендію до 1 000 гривень щомісячно на цілий рік навчання у вищому закладі освіти. Крайні педагогічні і наукові керівники учнів, діти-сироти, діти з малозабезпечених сімей отримують різного виду заохочення [4; 5; 6].

Головним заходом у діяльності Малої академії наук України стає щорічне проведення Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів – своєрідного підсумку творчої, пошукової роботи членів Малої академії наук, а також спільної діяльності учня і педагога – наукового керівника. Цей конкурс спрямований на випробування обдарованих дітей на відповідальність, організованість, витривалість, дипломатичність тощо; на самореалізацію і самовизначення у професійному виборі. Конкурс проходить в три етапи: на районному (міському), обласному рівнях та на всеукраїнському рівні – у м. Києві [8, с. 88].

Загальне керівництво проведенням конкурсу-захисту здійснювало Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, загальну координацію – Національний центр «Мала академія наук України» [4, с. 14].

Участь у фінальному етапі конкурсу – це перспектива презентувати свій науковий доробок серед діячів освіти, науки і культури та отримати нагороду.

З 2006 р. Указом Президента України започатковане щорічне відзначення 120 переможців Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів – членів Малої академії щомісячними президентськими стипендіями. Учасники конкурсу-захисту нагороджувалися спеціальними призами оргкомітетів, журі, благодійних фондів, спонсорів тощо [5, с. 99].

Відзначимо успішну участь членів Малої академії наук у міжнародних олімпіадах та фестивалях, що проходили щорічно, таких як: Всесвітня олімпіада учнів з інформатики (Мехіко, вересень, 2006), I Міжнародна олімпіада з астрономії та астрофізики (Тайланд, 30 листопада – 9 грудня 2007), II Міжнародний фестиваль юних техніків і винахідників (Тбілісі, 15–17 травня 2008), VII Київський міжнародний математичний фестиваль (травень, 2008) та ін. [5; 8].

У своїй діяльності Мала академія наук використовувала й такі форми роботи, як навчальні сесії, індивідуальні консультації, турніри, лекторії, семінари тощо.

Детальніше зупинимось на організації та проведенні турнірів – інтелектуальних змаганнях, які поєднують у собі процес навчання (набуття знань), наукову діяльність (роботу) та гру; учні не обмежуються межами вивчення того чи того предмета, можуть заглиблюватись у вивчення досить вузьких питань, що викликають у них інтерес, але в межах поставленої на турнірі проблеми.

Турнір має наступні характерні ознаки:

- вимагає не тільки демонстрації достатнього рівня знань його учасників, а й творчого, нестандартного їх застосування для вирішення поставлених завдань, володіння навичками ведення дискусії;

- вчить дітей працювати в команді, спрямовувати зусилля на досягнення спільної мети;

- поєднує в собі ґрунтовне вивчення конкретних, задалегідь обумовлених проблем,

- вимагає швидкого мислення, захищаючи результати власних досліджень та сприймати, аналізувати, аргументовано критикувати результати досліджень суперників [2; 3].

Розв'язання турнірних задач відбувається у чотири етапи:

- підготовчий (зародження ідеї);

- визрівання (нагромадження, концентрація знань, здобуття нових знань);

- осяяння, інсайт (специфічний творчий момент, коли учень свідомо чи несвідомо працюючи над матеріалом, інтуїтивно «схоплює» очікуваний результат);

- перевірка і доопрацювання (для того, щоб переконатися в тому, що результат задовольняє умови поставленої задачі).

Станом на 2014 р. Мала академія наук України об'єднувала 27 регіональних територіальних відділень, що здійснювали координацію роботи районних і міських територіальних відділень та наукових товариств учнів [4, с. 21].

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Отже, освітньою системою, яка використовувала нові форми організації позашкільної освіти та сприяла цілісному, багаторівневому виявленню та відбору обдарованих дітей, залученню їх до науково-дослідницької, експериментальної, конструкторської, винахідницької, пошукової діяльності, забезпеченню духовного, інтелектуального, творчого розвитку, створенню умов для соціального та професійного самовизначення особистості з орієнтуванням на національні інтереси держави у 1991–2014 рр. стає Мала академія наук.

Перспективним для подальшого вивчення є аналіз сучасних форм організації позашкільної освіти України.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Дем'янюк Т. Д. Нові технології позашкільного виховання. Київ, 2000. 352 с.
2. Книга керівника позашкільного навчального закладу: довід.-метод. вид. / Упоряд. З. М. Рудакова, Л. М. Павлова. Харків : Торсінг плюс, 2013. 608 с.
3. Ковбасенко Л. І. Освітня політика держави щодо творчого розвитку талановитої та обдарованої молоді засобами позашкільної освіти. *Теоретико-методичні основи виховання творчої особистості в умовах позашкільних навчальних закладів : зб. матеріалів наук.-практ. конф. (Київ, 30–31 берез. 2006 р.)*. Ч. 1. К. : Грамота, 2006. С. 50–58.
4. Кузик О. Є. Сучасний поступ позашкільної освіти : концепція розвитку позашкільля. Львів, 2014. 34 с.
5. Мачуський В. В., Гаврилюк В. Ю. Формування творчої активності старшокласників у клубах позашкільних навчальних закладів. Біла Церква: КОПОПК, 2013. 216 с.
6. Стан та перспективи розвитку позашкільної освіти в Україні : Круглий стіл у Верховній Раді України. *Директор школи, ліцею, гімназії*. 2007. № 5. С. 9.
7. Стратегія реформування освіти в Україні: рек. з освіт. політики. Київ : «К.І.С.», 2003. 296 с.
8. Тихенко Л. В., Ніколаєнко С. І. Розвиток творчих здібностей учнівської молоді в освітньо-виховній системі «Мала академія наук України». Суми: ВТД «Університетська книга», 2007. 120 с.
9. Яременко Л. Особливості функціонування та перспективи розвитку позашкільної освіти в сучасному суспільстві. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету*, 2015. Серія: Педагогіка. С. 305–311.

REFERENCES

1. Demianiuk, T. D. (2000). *Novi tekhnologii pozashkilnoho vykhovannia* [New technologies of out-of-school education.]. Kyiv.

2. Knyha kerivnyka pozashkilnoho navchalnoho zakladu: dovid.-metod. vyd. / Uporiad. Z. M. Rudakova, L. M. Pavlova. (2013). [The book of the head of the out-of-school educational institution]: Kharkiv: Torsinh plus.

3. Kovbasenko, L. I. (2006). *Osvitnia polityka derzhavy shchodo tvorchoho rozvytku talanovitoi ta obdarovanoi molodi zasobamy pozashkilnoi osvity* [Educational policy of the state on the creative development of talented and gifted youth through out-of-school education.] Teoretyko-metodychni osnovy vykhovannia tvorchoi osobystosti v umovakh pozashkilnykh navchalnykh zakladiv : zb. materialiv nauk.-prakt. konf. Kyiv.

4. Kuzyk, O. Ye. (2014). *Suchasnyi postup pozashkilnoi osvity: kontseptsia rozvytku pozashkillia* [Modern progress of out-of-school education: the concept of out-of-school development.]. Lviv.

5. Machuskyi, V. V., Havryliuk V. Yu. (2013). *Formuvannia tvorchoi aktyvnosti starshoklasnykiv u klubakh pozashkilnykh navchalnykh zakladiv* [The formation of creative activity of high school students in clubs of out-of-school educational institutions.]. Bila Tserkva.

6. *Stan ta perspektyvy rozvytku pozashkilnoi osvity v Ukraini : Kruhlyi stil u Verkhovni Radi Ukrainy.* (2007) [Status and prospects of out-of-school education development in Ukraine: Round table in the Verkhovna Rada of Ukraine.] Dyrektor shkoly, litseiu, himnazii. № 5. Kyiv.

7. *Stratehiia reformuvannia osvity v Ukraini: rek. z osvity. polityky.* (2003). [Educational reform strategy in Ukraine]. Kyiv.

8. Tykhenko, L. V., Nikolaienko, S. I. (2007). *Rozvytok tvorchykh zdbnostei uchnivskoi molodi v osvitno-vykhovni systemi «Mala akademiia nauk Ukrainy»* [Development of creative abilities of student youth in «Small Academy of Sciences of Ukraine» educational system.]. Sumy.

9. Yaremenko, L. (2015). *Osoblyvosti funktsionuvannia ta perspektyvy rozvytku pozashkilnoi osvity v suchasnomu suspilstvi* [Features of functioning and prospects of development of out-of-school education in the modern society.] Naukovyi visnyk Melitopolskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu. Serii: Pedahohika. Melitopol.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КОСТЕНКО Лариса Давидівна – доктор педагогічних наук, доцент, старший викладач кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира.

Наукові інтереси: дослідження історико-педагогічних процесів України.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KOSTENKO Larysa Davydivna – Doctor of Pedagogical Sciences, docent, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University.

Scientific interests: research of historical and pedagogical processes of Ukraine.

УДК 37 (091) «18/19»

DOI: 10.36550/2415-7988-2022-1-205-39-43

ОКОЛЬНИЧА Тетяна Володимирівна – доктор педагогічних наук, професор, доцент кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/000-0003-3740-2495>
e-mail: t.vladimirovna.75@ukr.net

ЯКОВЕНКО Сергій Анатолійович – аспірант кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0387-2624>
e-mail: idris@ukr.net

СІМ'Я ТА СІМЕЙНЕ ВИХОВАННЯ В ХЕРСОНСЬКІЙ ГУБЕРНІІ ХІХ – ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ ХХ СТОЛІТТЯ КРИЗЬ ПРИЗМУ СОЦІАЛЬНОГО ТА ЕТНОРЕГІОНАЛЬНОГО

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Формування особистості, соціокультурний та, водночас, етнокультурний досвід якої дозволяє їй успішно самоорієнтуватися і самовизначитися у полікультурному середовищі, є важливою педагогічною проблемою сьогодення. Одним із шляхів її реалізації є звернення до власного

народно-педагогічного надбання. Удосконалення сучасного історико-педагогічного знання в умовах нових реалій є нагальною необхідністю. Серед актуальних проблем розвитку і зміцнення української держави важливе місце посідає засвоєння історичного, традиційного досвіду виховання в